

Spis treści

Wstęp 7

Jan Zielonka

Czy Unia straciła swoje granice? 11

Dariusz Milczarek

Jakie granice jakiej Unii Europejskiej? 15

Aleksandra Trzcielińska-Polus

Granice i pogranicza Unii Europejskiej w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym w kontekście kryzysu migracyjnego 25

Przemysław Żurawski vel Grajewski

Granice zewnętrzne Unii Europejskiej – stan prawny, stan rzeczywisty, stan wyobrażony. Natura i status granic zewnętrznych UE w wymiarze metapolitycznym i ich ewolucja 39

Maciej Cesarz

Polityka wizowa Unii Europejskiej jako metoda kontroli przekraczania granic 65

Jarosław Drozd

Niespokojny rzut oka na Wschód. Migracyjne problemy na granicy polsko-ukraińskiej 89

Monika Trojanowska-Strzęboszewska

Specyfika prawna i geograficzna granic zewnętrznych strefy Schengen jako wyzwanie dla kontroli granicznych 101

Monika Trojanowska-Strzęboszewska

**Uwarunkowania regionalne przepływów migracyjnych
na granicach zewnętrznych strefy Schengen.**

**Odmienność wyzwań
na granicach południowych i wschodnich** 117

Magdalena El Ghamari

Bezpieczeństwo granic – wymiar funkcjonalny 149

Olga Barburska

**Partnerstwo Wschodnie jako przejaw rozszerzenia
granicy oddziaływania wartości i interesów**

Unii Europejskiej 171

Marek Nadolski

**Inne granice. Rola antecedenencji cywilizacyjnych,
religijnych i etnicznych w formowaniu
przestrzeni eurounijnej** 195

Jakub Grygar

**Antropologia granic jako antropologia władzy:
obywatelstwo, państwo i praktyki kontroli
społecznej na granicy polsko-białoruskiej** 211

Informacje o autorach 233

Wstęp

W ostatnich dwóch latach słowa i określenia typu: „granica”, „kontrola granic”, „bezpieczeństwo granic”, „granica Schengen”, „granice zewnętrzne UE”, pojawiały się tak często, tak intensywnie i w tak dramatycznych kontekstach, jak nigdy wcześniej w historii Unii Europejskiej. Dyskursy publiczne w wielu państwach europejskich oraz debaty polityczne prowadzone w różnych gremiach decyzyjnych na forach instytucji unijnych zdominowały kwestie strzeżenia i ochrony granic, zasad ich przekraczania, warunków dostępu do unijnego terytorium. Równocześnie w przestrzeni fizycznej następowało odtwarzanie granic w postaci ogrodzeń, płotów, zasieków, a nawet barykad. Tego szczególnego „renesansu” granic Europa doświadczyła w kontekście obaw i lęków przed niekontrolowanym napływem imigrantów spoza Europy. Ukazał on ze zdwojoną siłą niedostrzegane czy też marginalizowane w ostatnich dekadach znaczenia i funkcje granic politycznych, ich ambiwalentne oblicze i pełną sprzeczności naturę.

Wprawdzie proces integracji europejskiej, gdy od lat 90. XX wieku nabrał znacznej dynamiki, skutkowałam wzrostem zainteresowania problematyką granic, a sama Unia Europejska stała się swoistym laboratorium wszelkiego rodzaju granic: terytorialnych i symbolicznych, granic jako fenomenów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych. Niemniej przywykliśmy do postrzegania tych zjawisk przede wszystkim w perspektywie „otwierania” granic, ich znoszenia, demontażu ich funkcji kontrolnych, procesów inkluzji, zarówno w wymiarze wewnątrzunijnym, jak i w odniesieniu do relacji UE z jej otoczeniem zewnętrznym. Obecnie zaś na pierwszy plan wysunęły się kwestie ustanawiania, wznoszenia i umacniania granic.

O ile jeszcze kilka lat temu rozważania dotyczące granic Unii Europejskiej stanowiły element dyskusji o swoistej redystrybucji prestiżu międzynarodowego i poszerzaniu strefy dobrobytu i komfortu życiowego, względnie perspektyw na jego szybkie osiągnięcie, o tyle obecnie zasadniczo zmienił się ciężar gatunkowy afiliacji towarzyszących pojęciu granic zewnętrznych. Coraz więcej mówi się

o strefie bezpieczeństwa, zagrożeniach, funkcjach kontrolnych i ochronnych granic, zamykaniu się Europy. Z głównego nurtu dyskusji europejskiej usuwane są lub zostają marginalizowane kwestie dotyczące poszerzenia strefy Schengen, akcesji kolejnych państw do UE, większego „otwierania” się europejskiego rynku na współpracę z krajami sąsiednimi. Retorykę pogłębiania i rozszerzania europeizacji zastępuje retoryka renacjonalistyczna, nacechowana coraz mniej skrywaną wrogością wobec wszelkich „inności” i odwołująca się do strachu przed zagrożeniami wynikającymi z konfrontacji międzykulturowych, odmiennych kulturowo, a przez to w znaczącym stopniu nieprzystawalnych stylów i sposobów życia.

W najbliższych latach kluczowe dla procesu integracji europejskiej będzie zatem to, czy za obecną zmianą retoryki politycznej podążą na trwałe określone działania polityczne, czy zmienią się nie tylko zachowania polityczne, ale także przeformułowane zostaną główne cele i instrumenty europejskiej polityki. Na granicach zewnętrznych Unii Europejskiej problemy te skupiają się jak w soczewce, a ich analiza stanowić może cenne źródło wiedzy o przeobrażeniach i przyszłości procesu integracji europejskiej.

Doświadczane obecnie swoiste „przebudzenie się” kwestii granic zewnętrznych Unii Europejskiej stanowi w istocie wielkie wyzwanie zdefiniowania na nowo jej własnej tożsamości. Tożsamości rozumianej w odniesieniu do pożądanego i ostatecznej lokalizacji zewnętrznych granic Unii Europejskiej, a także funkcji, jakie te granice winny pełnić. Im częściej zastanawiamy się, czym jest i czym ma być Unia Europejska, w którą stronę powinien podążać proces integracji i jaki ma przybrać kształt, tym wyraźniej rośnie waga pytań właśnie o unijne granice zewnętrzne, ich charakter i specyfikę, lokalizację i funkcje.

Przekonanie o tym, że rozważania nad naturą i przeobrażeniami unijnych granic są fundamentalną częścią dociekań dotyczących Unii jako takiej, stanowi główne założenie badawcze niniejszej publikacji. Zaś jej nieskromnym celem staje się włączenie w debatę nad przyszłością europejskiego projektu zjednoczeniowego, jego kształtem przestrzennym oraz funkcjonalnym wymiarem jego zewnętrznych granic.

Zasadniczym przedmiotem analiz zawartych w tej książce jest złożona i wielowymiarowa specyfika zewnętrznych granic Unii Europejskiej na tle obecnych przemian, określanych nierzadko mianem „kryzysu” projektu integracyjnego. W pierwszej kolejności w książce umieszczone zostały teksty stanowiące wyraz rozważań nad obecną i przyszłą naturą granic Unii Europejskiej jako granic swoistego rodzaju wspólnoty polityczno-prawno-ekonomicznej.

Profesor Jan Zielonka w krótkim eseju utrzymanym w tonie swoistego apelu zaproponował, aby na nowo przemyślana została koncepcja terytorialności Unii Europejskiej i ponownie określone zostały relacje między terytorium, władzą i prawami. Profesor Dariusz Milczarek ukazał zaś unijne granice zewnętrzne w szerszej perspektywie historycznej oraz w relacji do granic Europy jako przestrzeni polityczno-kulturowej, zwracając przy tym uwagę, że zarówno sama niedookreśloność granic Europy, jak i jej wewnętrzne podziały i zróżnicowania stanowią w istocie dodatkową trudność w definiowaniu granic zewnętrznych UE. Z kolei profesora Aleksandra Trzcielińska-Polusa pokazała zmieniające się obecnie funkcje unijnych granic zewnętrznych na tle innych, wcześniejszych zmian europejskich granic i pograniczy wewnętrznych oraz zewnętrznych, podkreślając równocześnie, że źródeł obecnego kryzysu związanego z unijnymi granicami powinniśmy szukać przede wszystkim w coraz bardziej niestabilnej sytuacji geopolitycznej otoczenia zewnętrznego UE oraz deficytach jej Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Natomiast profesor Przemysław Żurawski vel Grajewski analizami objął zachodzące obecnie procesy upolitycznienia i renacjonalizacji unijnych granic, doszukując się źródeł obecnych problemów w nieprzystawalności stanu prawnego i rzeczywistego unijnych granic zewnętrznych do ich wyobrażeń kulturowych i symbolicznych.

W dalszej kolejności w książce zamieszczone zostały analizy dotyczące funkcjonalnego wymiaru unijnych granic i pograniczy, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji kontrolnej i zapewnienia bezpieczeństwa, pełnionych przez unijne granice zewnętrzne. W tym aspekcie doktor Maciej Cezarz kompleksowej analizie poddał działania UE w zakresie polityki wizowej; profesor Jarosław Drozd wskazał na problemy migracyjne na granicy polsko-ukraińskiej jako jednej z najczęściej przekraczanych unijnych granic lądowych; doktor Monika Trojanowska-Strzęboszewska w pierwszym tekście scharakteryzowała uwarunkowania prawne i geograficzne kontroli na granicach zewnętrznych strefy Schengen, zaś w drugim scharakteryzowała odmienną wyzwań, jakie w zakresie ruchów migracyjnych generują śródziemnomorskie i środkowo-wschodnie pogranicza UE; natomiast doktor Magdalena El Ghamari usystematyzowała i wyjaśniła istotę bezpieczeństwa granicznego.

Ważne dopełnienie analiz dotyczących wymiaru funkcjonalnego unijnych granic zewnętrznych stanowią zagadnienia dotyczące relacji UE z jej otoczeniem zewnętrznym. Problematyka ta stała się sferą rozważań doktor Olgi Barburskiej, która analizom poddała działania UE w ramach Partnerstwa Wschodniego, ukierunkowane na poszerzanie i umacnianie stabilności,

demokracji i dobrobytu na jej wschodnim pograniczu. Autorka ukazała przy tym możliwość odmiennego postrzegania unijnych granic nie jako precyzyjnie wytyczonych na mapie linii granicznych, ale płynnych stref wyznaczanych przez zakres oddziaływania unijnych wartości i interesów.

Książkę zamykają artykuły ukazujące unijne granice zewnętrzne w ujęciu kulturowo-społecznym. Doktor Marek Nadolski analizuje obecne problemy z zewnętrznymi granicami UE przez pryzmat braku identyfikowania się Europejczyków z przestrzenią unijną oraz obecnością w tej przestrzeni różnorodnych, historycznie zakorzenionych podziałów społecznych, religijnych i kulturowych. Natomiast rozważania doktora Jakuba Grygara, sytuując się na gruncie antropologii kulturowej oraz bazując na etnograficznych badaniach terenowych prowadzonych na pograniczu polsko-białoruskim, odsłaniają szczególny charakter relacji pomiędzy rzeczywistymi granicami politycznymi i konstruowanymi granicami społecznymi, jakie ujawniają się podczas kontroli przepływu osób na jednej z unijnych granic zewnętrznych.

Publikacja ta skierowana jest do szerokiego grona odbiorców. W pierwszej kolejności posłużyć może osobom, które swoje zainteresowania naukowe sytuują w obszarze procesu integracji europejskiej, jego specyfiki, aktywności UE na polu szeroko rozumianego bezpieczeństwa, funkcjonowania strefy Schengen oraz relacji UE z jej otoczeniem zewnętrznym. Z drugiej zaś strony książka ta skierowana jest do naukowców, badaczy oraz wszystkich zainteresowanych fenomenem granic politycznych, ich zarazem niezwykłą żywotnością, jak i nieustannie zmieniającymi się naturą i charakterem.